

سیاست جنایی ایران در قبال جرائم تخریب اموال تاریخی و فرهنگی

طیبه فعال عراقی نژاد^۱، محمد رضا شادمان فر^۲، مسعود حیدری^۳

چکیده

زمینه و هدف: آثار تاریخی و فرهنگی بیانگر تاریخ، هویت و همچنین میراث فرهنگی یک کشور محسوب می‌شوند. این بناها هم به لحاظ زیبایی‌شناختی و هم توسعه صنعت توریسم از اهمیت بالایی برخوردارند؛ اما این بناها ممکن است به دلایل مختلف در معرض تخریب قرار گیرند؛ لذا یکی از تکالیف دولت‌ها اتخاذ سیاست‌هایی برای مقابله با تخریب این بناها می‌باشد. یکی از اشکال این سیاست‌گذاری‌ها، سیاست‌گذاری جنایی است و بر این مبنایه دنبال بررسی این امر هستیم که سیاست جنایی ایران در قبال تخریب اموال تاریخی و فرهنگی شامل چه مواردی می‌باشد؟
روش: این مقاله به شیوه تحلیلی-توصیفی نگارش یافته است.

یافته‌ها و نتایج: سیاست کشورها برای مقابله و کنترل جرم با لحاظ شرایط و عوامل متفاوت است که با عنوان «سیاست جنایی» مطرح می‌شود و در سه شکل سیاست جنایی تقنینی، سیاست جنایی قضایی و سیاست جنایی مشارکتی قابل رؤیت است. سیاست جنایی ایران در بعد تقنینی و قضایی از طریق کیفردهی می‌تواند تا حدودی به کاهش جرم تخریب اموال تاریخی و فرهنگی منتهی شود؛ اما در بعد قضایی با صدور احکام جایگزین حبس در خصوص کمک به حفظ این آثار و بعد سیاست جنایی مشارکتی با استفاده از حمایت و مشارکت‌های مردمی می‌تواند در پیشگیری از این جرم مؤثر باشد.
واژگان کلیدی: سیاست جنایی، جرم تخریب، اموال تاریخی و فرهنگی، میراث فرهنگی، پیشگیری از جرم.

* استناددهی (APA): فعال عراقی نژاد، طیبه؛ شادمان فر، محمد رضا؛ حیدری، مسعود (۱۴۰۰). **سیاست جنایی ایران در قبال جرائم تخریب اموال تاریخی و فرهنگی**. کارگاه. ۱۵(۵۵): ۵۹-۳۹. قابل بازیابی از:

http://det.jrl.police.ir/article_96830.html

- دانشجوی دکتری تخصصی حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران. رایانامه: faal_t@yahoo.com
- استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران. (نویسنده مسئول) رایانامه: mrsh23@gmail.com
- استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران. رایانامه: masoud_heidari2@yahoo.com

مقدمه

شناسنامه هر کشوری آثار باستانی و میراث فرهنگی آن است. آثار باستانی که قدمت، تاریخچه و تمدن هر سرزمینی را مشخص می‌کند، پس حفاظت و حراست از آنها امری ضروری است و نسل‌های مختلف نیز چون پیشینیان باید از این میراث اجدادی پاسداری کنند. موزه‌ها، باغ‌های ملی، عبارت‌ها و کاخ‌ها محل مناسبی برای نگهداری پاره‌ای از این آثار می‌باشند. کشور ما ایران نیز در رده‌های اول دارنده آثار باستانی و ابنیه‌های تاریخی و فرهنگی در جهان می‌باشد و دارای کهن‌ترین فرهنگ و تمدن جهان است، ما نیز چون کشورهای دیگر جهان وظیفه صیانت از این میراث پدری را داریم (مقدسی جهرمی، ۱۳۹۶: ۲).

عوامل مختلفی آثار تاریخی را تهدید می‌نماید که از جمله مهم‌ترین این عوامل، عوامل طبیعی نظیر سیل، زلزله، باد، باران و ... و عوامل انسانی نظیر کینه و دشمنی، دسیسه‌ها و توطئه‌های دشمنان داخلی و خارجی به‌منظور به‌غارت و چپاول بردن این آثار و بی‌هویت نمودن ملت‌ها و ... می‌باشد. لذا ملاحظه می‌شود که ضرورت حفظ، نگهداری و حمایت از این آثار ابعاد مختلفی را در برمی‌گیرد، لیکن بعد حمایت حقوقی و قانونی از این آثار اهمیتی به‌مراتب بیشتری از سایر ابعاد دارد و در رهگذر حمایت قانونی، حمایت کیفری از این آثار اهمیت به‌سزایی دارد (رضوانی، ۱۳۹۱: ۳۸).

ظهور و پیدایش اشکال نوین بزه‌کاری در دهه‌های اخیر، تنوع و دگرگونی در اعمال تدابیر، واکنش‌ها و سیاست‌های کلان جنایی را نیز در پی داشته است. متأثر از این واقعیت انکارناپذیر که نظام عدالت کیفری به‌تنهایی قادر به کنترل و مهار موج بزه‌کاری نیست، آموزه‌های مختلف علوم جنایی باهدف تلفیق و تعامل اندیشه‌ها و یافته‌ها حول مرکزیت حقوق کیفری به وجود آمده است. سیاست جنایی بر اساس مفهوم موسع آن، در چارچوب یک روش کلی و هدفمند از عوامل و زیرساختارهای گوناگونی تأثیر می‌پذیرد. بر این مبنا در این پژوهش به دنبال بررسی این امر هستیم که سیاست جنایی ایران در قبال تخریب اموال تاریخی و فرهنگی شامل چه مواردی می‌باشد؟

مبانی نظری و پیشینه

۱. مفهوم اموال تاریخی و فرهنگی

مفهوم اموال تاریخی و فرهنگی به میراث فرهنگی گره خورده است و بدون ارائه مفهومی از آن نمی‌توان به درک دقیقی از مفهوم اموال تاریخی و فرهنگی دست یافت. میراث فرهنگی هر ملتی بیانگر هزاران جنبه از نبوغ آن ملت و تداوم اسرارآمیزی است که هر آنچه را آن ملت در طی قرون و اعصار آفریده است و هر آنچه را که می‌تواند بالقوه در آینده بیافریند، به هم ارتباط

می‌دهد. این میراث بخشی از میراث بشریت و جهانی است. تنوع فرهنگ‌ها، تنوع آثار را برای ما تعریف می‌کند هر اثری، شاخصه فرهنگی خاص در محدوده زمانی مشخصی است که حرف‌های نگفته‌ای را به دنبال دارد. آنچه مفهوم میراث جهانی را استثناء می‌سازد کاربرد جهانی آن است. محوطه‌های میراث جهانی تعلق به تمامی مردم جهان دارد و از محدوده‌ای که در آن واقع شده‌اند جدایی ناپذیر می‌باشند. مفهوم میراث جهانی، به مرور در طول سده‌های هجدهم و نوزدهم تکوین یافت و در قالب کنوانسیون‌ها و توافق‌نامه‌های بین‌المللی، شکل رسمی به خود گرفت. مهم‌ترین این کنوانسیون‌ها، کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان در سال ۱۹۷۲ در پاریس می‌باشد (نصراللهی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱).

در حقیقت میراث فرهنگی به آثار مادی و معنوی به‌جا مانده از گذشته گفته می‌شود که بر هویت فرهنگی یک جامعه انسانی دلالت دارد و از آن جهت قابل توجه است که در شناخت زندگی گذشتگان مفید و مؤثر است و برای مطالعه جوامع، اقوام و ملل گوناگون و نیز بازشناسی آثار مادی تمدن‌ها، سیر تشکیل و تکامل آنها سندی با ارزش به‌شمار می‌آید. برای هر ملت، شناخت گذشته برای ساختن آینده‌ای بر پایه هویت فرهنگی خویش اهمیت می‌یابد. در حقیقت پویایی و بقای فرهنگی در آینده، نیازمند پیوستگی میان دیروز و امروز و فردای ملت‌هاست (توحیدی، ۱۳۹۰: ۵).

به عبارت دیگر میراث فرهنگی شامل تمام نشانه‌های زندگی بشری است که دارای مشخصه‌های فرهنگی، تاریخی و هنری می‌باشد که ریشه در گذشته‌های دور یک سرزمین دارد. میراث فرهنگی را می‌توان در یک قالب کلی به دو بخش میراث ملموس یا مادی و میراث ناملموس یا معنوی تقسیم کرد (حسین زاده، ۱۳۹۳: ۱).

کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه و پروتکل الحاقی آن در زمینه حفاظت از اموال فرهنگی در زمان جنگ، تعریف جامعی از اموال فرهنگی و تاریخی ارائه ننموده و تنها به بیان شقوق آن بسنده کرده است. تعریف این کنوانسیون از اموال فرهنگی سه دسته از اموال را در برمی‌گیرد. دسته اول، اموال منقول و غیرمنقول که برای فرهنگ ملل دارای اهمیت فراوان است. آثار معماری، هنری و تاریخی، مذهبی و غیرمذهبی، مناظر باستانی و مجموعه ساختمان‌هایی که از این حیث دارای ارزش تاریخی یا هنری باشند، جزو این دسته‌اند. همچنین آثار هنری، نسخه‌های خطی، کتاب‌ها و سایر اشیا که دارای ارزش هنری تاریخی یا باستان‌شناسی باشند؛ نیز در این دسته قرار می‌گیرند (بروکس، ۲۰۱۵: ۱۴). همچنین مطابق ماده (۱) قانون راجع به حفظ آثار ملی ایران «کلیه آثار صنعتی و ابنیه و اماکن را که تا اختتام دوره سلسله زندیه در مملکت ایران احداث شده، اعم از منقول و غیرمنقول، با رعایت ماده ۱۳ قانون می‌توان جزء آثار ملی ایران محسوب داشت و

در تحت حفاظت و نظارت دولت می‌باشد. به‌علاوه مطابق ماده (۲) قانون مذکور «دولت مکلف است از کلیه آثار ملی ایران که فعلاً معلوم و مشخص است و حیثیت تاریخی یا علمی یا صنعتی خاصی دارد فهرستی ترتیب داده و بعدها هم هر چه از این آثار مکشوف شود ضمیمه فهرست مزبور بنماید. فهرست مزبور بعد از تنظیم طبع شده و به اطلاع عامه خواهد رسید».

۲. مفهوم تخریب

واژه تخریب ریشه عربی دارد. تخریب به معنای ویران کردن و نابود کردن است در زبان فارسی نیز به معنای ناآباد کردن چیزی، ویران کردن، خراب کردن، ویرانی و خرابی، پایمالی و پاسپردگی، انهدام و ویران گردانیدن آمده است (دهخدا، ۱۳۸۹: ۵۶).

در اصطلاح تعاریف متعددی برای تخریب ارائه شده از جمله وارد ساختن عمدی لطمه بر تمامی فیزیکی شی یا مال دیگری (گلدوزیان، ۱۳۹۲: ۱۵)، نابود کردن یا خسارت وارد آوردن عمدی به مال متعلق به غیر (میر محمد صادقی، ۱۳۹۲: ۲۲)، تباه نمودن ابنیه و مانند آن از اموال غیر منقول (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۰: ۳۳)، در تعریف نیز جرم تخریب عبارت است از لطمه زدن عمدی به مال متعلق به غیر آمده است (حبیب زاده، ۱۳۹۳: ۶).

۳. مفهوم سیاست جنایی

سیاست گذاری جنایی، شاخه‌ای از سیاست گذاری عمومی و دارای ویژگی‌های آن است. سیاست گذاری عمومی مبتنی بر قانون بوده و اقتدار آمیز است (اشتریان، ۱۳۹۶: ۲۸) سیاست جنایی در مفهوم مضیق برای اولین بار توسط فوئر باخ آلمانی در سال ۱۸۰۳ مطرح شده است: مجموعه‌ای از شیوه‌های سرکوب گرانه ای که دولت با استفاده از آنها علیه جرم واکنش نشان می‌دهد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۶: ۱۱). سیاست جنایی در مفهوم موسع خود به مجموعه‌ای از تدابیر و روش‌های تنبیهی و غیر تنبیهی برای پاسخ‌دهی به جرم و انحراف اطلاق می‌شود. این پاسخ‌ها توسط نهادهای رسمی یا غیررسمی در پاسخ به جرم و انحراف به کار گرفته می‌شود. بر این مبنا سیاست جنایی، شامل کلیه اقدام‌های سرکوب (کیفری و غیر کیفری) و پیشگیرانه با ماهیت‌های مختلف می‌شود که دولت و جامعه مدنی هر یک به صورت مستقل و یا با مشارکت سازمان یافته یکدیگر، از آنها در قالب روش‌های مختلف به منظور سرکوبی بزهکاری و بزهکاران و نیز پیشگیری از بزهکاری و انحراف استفاده می‌کنند (همان: ۱۶).

برقراری نظم و امنیت از مهم‌ترین اهداف دولت در جامعه است که بدون تحقق آنها، امکان اجرای برنامه‌های دولت در اقتصاد، صنعت، کشاورزی، فرهنگ و... فراهم نخواهد شد. در پرتو

تأمین امنیت امکان تحقق ارزش‌های مورد حمایت دولت در تحقق عدالت و آزادی نیز میسر می‌شود. سیاست‌گذاری‌های جنایی به‌عنوان شاخه‌ای از سیاست‌گذاری‌های عمومی به بحث از برنامه‌ها و راهبردها در تحقق اهداف مورد نظر دولت می‌پردازد. در گذشته محور سیاست‌گذاری‌های جنایی، تعقیب و مجازات بزه‌کاران بوده و تأمین امنیت و نظم را در گرو مجازات‌های سرگوب‌گر و تنبیهی می‌دانسته است. ولی تحولات بزه‌دیده‌شناسی رفته‌رفته، توجه به حقوق بزه‌دیدگان را از محورهای مهم سیاست‌گذاری‌های جنایی قرار داده است. سیاست‌گذاری‌های جنایی، مجموعه‌ای از تدابیر پیشگیرانه، تنبیهی و ترمیمی در رابطه با پدیده بزهکاری است. جبران آسیب‌های ناشی از جرم برای بزه‌دیدگان و قربانیان از محورهای مهم سیاست‌گذاری‌های جنایی در حال حاضر است. بدون جبران این آسیب‌ها، نظام‌های عدالت کیفری در تحقق اهداف مورد نظر دولت‌ها ناکام خواهند بود (شیری، ۱۳۹۷: ۱۶۱).

برای پاسخ‌دهی به بزهکاری و جبران آسیب‌های ناشی از جرم، مجموعه‌ای از سیاست‌ها به کار گرفته می‌شود. نظام‌های عدالت کیفری، معمولاً مجازات بزهکار را محور اصلی سیاست‌گذاری‌های جنایی خویش قرار می‌دهند. سزادهی و بازدارندگی دو هدف اصلی مجازات‌ها هستند. بازپروری و اصلاح بزهکاران، هدف دیگری است که دور از نظر قرار نمی‌گیرد. ولی سیاست‌های تنبیهی صرف، نتوانسته پاسخ مناسبی برای جرم باشد. تحولات بزه‌دیده‌شناسی در چند دهه گذشته به‌ویژه در حوزه عدالت ترمیمی تغییر جهت مهمی در سیاست‌گذاری‌های جنایی ایجاد نموده است «همانند بزهکاری، بزه‌دیدگی نیز موضوعی قابل توجه در سیاست‌گذاری جنایی است، به‌ویژه آنکه وجود آماج‌های مستعد بزه‌دیدگی نقش مؤثری در افزایش نرخ بزهکاری نیز ایفاء می‌کند» (غلامی، ۱۳۹۰: ۶).

یوسفی (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان «بررسی جرائم میراث فرهنگی در حقوق ایران» به این موضوع پرداخته است. میراث فرهنگی در هر کشور در واقع یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های هویت، خلاقیت و خودباوری ملی است که از طریق آن، می‌توان آداب و رسوم، سیر تکاملی اقتصادی، اجتماعی و رشد کلی یک کشور را از جوانب مختلفی در طول تاریخ مورد تحلیل و بررسی قرار داد؛ لذا در اولین نگاه حفظ آثار فرهنگی به دلیل علمی در جهت حفظ تاریخ یک کشور و به دلیل اقتصادی در صنعت جذب توریسم، ضروری است و همیشه در تمامی کشورها، قوانینی برای حفظ و نگهداری از این آثار مهم و جلوگیری از تاراج و سرقت و یا نابودی آنها وضع و اجرا می‌شود. در ایران نیز حفاظت از این آثار امری ضروری بوده و در این راستا وضع قوانین، برنامه‌ریزی متناسب و حرکت صحیح برای ساختن حال و آینده‌ای متکی بر تجارب تاریخی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر تلقی می‌گردد. بدیهی است بررسی تجارب تاریخی کشور، در امر

سازمان‌دهی فعالیت‌های مربوط به میراث فرهنگی در قالب تشکیلات اداری و قوانین ناظر به وجوه گوناگون فعالیت‌های مربوط به آن، می‌تواند در تبیین وظایف متقابل دولت و مردم در قبال این «ودیعہ ملی» و همچنین اصلاح روش‌ها و قوانین مؤثر واقع شود. در نتایج بررسی قوانین مربوط به جرائم علیه آثار تاریخی - فرهنگی مشاهده می‌گردد، قانون‌گذار با وضع مجازات‌های سنگین، نظر به تشدید کیفر مرتکبین این جرائم را داشته تا هرچه بیشتر در جهت حمایت کیفری از این آثار و اموال گام بردارد. اصلاح قوانین مربوط و ایجاد جرائم جدید، نشان از عزم و هم‌مقنن جهت حمایت و جلوگیری از انهدام میراث فرهنگی می‌باشد.

نصیرزاده و همکاران (۱۳۹۲)، در پژوهشی با عنوان «بررسی حمایت کیفری از اموال فرهنگی در حقوق ایران» ضمن بیان تعاریف در خصوص واژگان مهم میراث فرهنگی به تأثیر مقررات حفاظت از میراث فرهنگی پرداخته‌اند و نتایج حاصل از مقاله نشان می‌دهد که گردشگری ملی و بین‌المللی یکی از دستاویزهای تبادل و تعامل علمی و فرهنگی بوده و مجالی برای ادراک تجربه‌های زندگی گذشته است و یک موقعیت اساسی اقتصادی برای کشورها فراهم می‌آورد که اگر با موفقیت اداره شود، می‌تواند عامل مؤثری در توسعه باشد. علاوه بر این، دلایل مذهبی و فلسفی حفاظت از میراث فرهنگی را به‌عنوان یکی از وظایف دولت‌ها و آحاد جامعه مورد تأیید قرار گرفته است. در قوانین ناظر به حمایت از میراث فرهنگی دیده می‌شود که با تصویب یک قانون، موادی از قوانین سابق اثر اجرایی خود را از دست می‌دهند که بهتر است این مواد حذف یا اصلاح گردند. همچنین در قوانین، تعریف یکسانی از واژه‌های مرتبط با میراث فرهنگی دیده نمی‌شود که این خود ضعفی در این زمینه است و این نقیصه‌ای بزرگ است. برای حمایت بیشتر از میراث فرهنگی علاوه بر تصویب قوانین کارآمد با ضمانت اجرای قوی، بهتر است که آموزش همگانی از طریق صداوسیما، روزنامه‌ها و مدارس جدی گرفته شود تا اکثر افراد جامعه به ارزش این آثار پی برده و خود نیز نگاهیانی برای این اموال باشند.

خدابخشی پالندی (۱۳۸۸)، در پژوهشی با عنوان «حمایت کیفری از اموال تاریخی، فرهنگی در ایران» به این موضوع پرداخته است که اموال تاریخی، فرهنگی به اموالی گفته می‌شود که از نظر علمی، تاریخی، فرهنگی، باستان‌شناسی، دیرین‌شناسی و هنری حائز اهمیت بوده و بیش از یک‌صد سال از تاریخ ساخت یا ایجاد آن گذشته باشد. میراث فرهنگی از مسائل مستحدثه بوده و سابقه فقهی ندارد. جرائم قابل ارتکاب علیه اموال تاریخی، فرهنگی احصاء شده در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ که در حقیقت در ردیف جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی هستند و در مواد ۵۵۸ الی ۵۶۹ قانون مرقوم مورد حکم قرار گرفته‌اند عبارتند از: تخریب، ترلززل بنیان، حفاری، کاوش، عدم تحویل اموال مکشوفه، خرید و فروش، تجاوز، تعمیر، تغییر،

توسعه، سرقت، خرید مال مسروقه، اخفای آن، قاچاق، انتقال و تغییر نحوه استفاده. با توجه به اینکه تمامی جرائم قابل ارتکاب علیه اموال تاریخی، فرهنگی موضوع مواد فوق که در فصل نهم تخریب از کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی مورد حکم قرار گرفته‌اند، تخریب نمی‌باشند انتخاب عنوان برای فصل مزبور از سوی قانون‌گذار نادرست است. اموال تاریخی، فرهنگی رکن مادی اکثریت قریب به اتفاق این جرائم فعل مثبت مادی بوده و ترک فعل رکن مادی آنها را تشکیل نمی‌دهد. بعضی از این جرائم ممکن است توسط مالک آثار به فعلیت برسند و مالکیت مانعی برای مجرمیت مالک نیست. از نظر رکن روانی تمامی جرائم مزبور عمدی بوده و رکن روانی اکثر آنها تنها از سوءنیت عام تشکیل می‌شود. مقنن عدم اطلاع مالک از ثبت اثر را عاملی برای معافیت وی از کیفر تلقی نموده است. به استثناء جرم قاچاق، در هیچ‌یک از این جرائم، شروع به جرم، به‌عنوان جرم محسوب نگردیده است. جرائم مورد بحث از جمله جرائم قابل گذشت معرفی شده و می‌توانند مشمول مرور زمان نیز واقع گردند. مرجع صالح رسیدگی به جرائم یاد شده، به‌استثناء جرم قاچاق که در صلاحیت دادگاه انقلاب است، محاکم عمومی می‌باشد. البته آنچه مسلم است اینکه مواد قانونی موجود حمایت و صیانت کیفری کامل، جامع و مانع از میراث فرهنگی را نمی‌توانند تأمین نمایند و تغییر و اصلاح سیاست کیفری در این زمینه لازم است.

روش

باتوجه به ماهیت موضوع، پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی، به لحاظ گردآوری اطلاعات به روش اسنادی و از طریق مطالعه قوانین و منابع معتبر انجام شده و اطلاعات به‌دست آمده به صورت توصیفی - تحلیلی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

یافته‌ها

سیاست کشورها برای مقابله و کنترل جرم با لحاظ شرایط و عوامل متفاوت است که با عنوان «سیاست جنایی» مطرح می‌شود و در سه شکل سیاست جنایی تقنینی، سیاست جنایی قضایی و سیاست جنایی مشارکتی قابل رؤیت است.

۱. ضرورت حفاظت از اموال تاریخی و فرهنگی

یکی از مباحث مهم در زمینه آثار تاریخی و فرهنگی و مقابله با تخریب این ابنیه، ضرورت حفظ این آثار می‌باشد. در حقیقت این سؤال وجود دارد که منبای این ضرورت کجاست؟ برای پاسخ به این سؤال بدواً مبانی فقهی و سپس اسناد بین‌المللی - اساسنامه رم - را در این زمینه مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱-۱. مبانی فقهی حفاظت از اموال تاریخی و فرهنگی

در خصوص مبانی فقهی در منابع مختلفی شاهد حمایت از اموال تاریخی و فرهنگی هستیم. از جمله می‌توان به مضمون آیه (۱۳۷) سوره مبارکه آل عمران استناد نمود. در این آیه خداوند مسلمانان را دستور داده تا بر قوم عاد و ثمود بگذرند و به نظر فکرت و عبرت در آنها بنگرند تا واضح گردد که هر کس کارهایی را که این قوم نمودند انجام دهد، به مانند ایشان هلاک می‌گردد. قرآن کریم دوران‌های گذشته را با زمان حاضر و زمان حاضر را با تاریخ گذشته پیوند می‌دهد و پیوند فکری و فرهنگی نسل حاضر را با گذشتگان برای درک حقایق لازم و ضروری می‌داند. زیرا با ارتباط و گره خوردن این دو زمان (گذشته و حال) وظیفه و مسئولیت آیندگان روشن می‌شود. آیه مذکور بیان می‌دارد که خداوند دارای سنت‌هایی در گذشته است که جنبه اختصاصی نداشته و به صورت یک سلسله قوانین حیاتی درباره گذشتگان و آیندگان اجرا می‌شود (میلانی، ۱۳۸۶: ۸۵).

همچنین در احادیث و سیره معصومین نیز شاهد توصیه‌هایی در این خصوص هستیم. حضرت علی (ع) می‌فرماید: قلبت را با پند و اندرز زنده بدار و خبرهای گذشتگان را بر او عرضه کن و به یادش بیاور آنچه از پیشینیان به تو رسیده است و در سرزمین‌ها و آثارهای به‌جای مانده، سیر کن و بین که چه کردند و از کجا برده شدند و کجا فرود آمده و جای گرفتند (عزیزی، ۱۳۹۶: ۵).

ابن عربی نیز چنین نقل می‌کند که پس از آنکه حضرت علی (ع) به عراق درآمدند، وارد مدائن شدند و با دیدن ایوان کسری گریستند و آیه (۵۲) سوره نمل «فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةٌ بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ» را تلاوت کردند و مجدد عظمت آیه را گوشزد کردند؛ سپس آیاتی را که سعد بن ابی وقاص در روز فتح خوانده بود، تلاوت فرمودند (ابن عربی، ۲۰۰۱: ۸۴).

در هر حال، بسیاری از روایات نشان می‌دهد که یادکرد و احیای آثار و خاطره اولیای خدا، بخشی از برنامه‌های دینی بزرگان صحابه بوده است. اقدام آنها به ساختن مسجد در قدمگاه رسول خدا (ص) از بهترین علت‌ها بر وجود این نوع نگاه در میان صحابه است. آمار این مساجد را سمهودی گزارش کرده است (سمهودی، ۱۳۷۶: ۲۶۹).

از روایات گوناگون معلوم می‌شود که اقدام صحابه و دیگر مسلمانان بر صیانت از قدمگاه‌های پیامبر (ص)، ادامه سنت امت‌های گذشته در حفظ و نگهداری از آثار پیامبران بوده است. روایات بسیاری در دست است که نشان می‌دهد مکان مسجد کوفه در شهر کوفه، در تاریخ دینی سابقه بسیار طولانی دارد و این مکان مقدس، قدمگاه صدها پیامبر و وصی پیامبر بوده است. جالب آن است که در این روایات، یکی از علت‌های عمده قداست این مکان و نیز فضیلت مضاعف عبادت

در آن، وجود آثار پیامبران و اولیاء در این مکان دانسته شده است. در همین روایات، مسجد سهیل یا سهیل در کوفه و خیف در مکه نیز چنین جایگاهی دارد (ری شهری، ۱۳۸۷: ۲۰۰).

در این میان تبرک و توجه تام صحابه، اهل بیت (ع) تابعین و دیگر شخصیت‌های سیاسی و علمی به وسایل شخصی و لوازم منزل رسول خدا (ص) نیز درخور توجه است. وسایلی همچون عصا، لباس، ردا، کساء، انگشتر، عمامه، عمامه موسوم به سحاب، شمشیر، شمشیر ذوالفقار، زره، کفش که برخی از آنها صدها سال و حتی تا دوره ابن کثیر، در قرن هشتم قمری نگهداری می‌شدند. این وسایل همواره در کانون توجه بزرگان بوده است و کسانی همچون عمر بن عبدالعزیز آنها را در گنجینه‌ای نگهداری می‌کردند و در معرض تماشای دیگران قرار می‌دادند.

در خصوص مجسمه‌سازی و پیکرتراشی به نظر می‌رسد یکی از مبانی اختلاف فتاوی، اختلاف برداشت در موقت بودن حکم حرمت مجسمه‌سازی و صورتگری است که در احادیث متعدّد از پیامبر اکرم (ص) و ائمه (ص) آمده است. نکته دیگر، توجه به متن یا مالک احکام است. این فقها چنانکه از علت‌هایی که بیان می‌کنند پیداست، انگیزه بت پرستی و تصویر و تجسیم خدا را مالک حرمت دانسته‌اند. از این رو، نظر کلی آیت‌الله مکارم در مباحث فقهی ایشان جواز تصویر و مجسمه‌سازی است (مکارم شیرازی، ۱۴۲۶ ق: ۱۶۴).

امام خمینی (ره) در نامه‌ای که به منشور برادری شهرت یافته است، موضوع نقاشی و مجسمه‌سازی را از جمله موضوعاتی دانستند که صاحب‌نظران درباره آن باید بیشتر به بحث و گفت‌وگو بپردازند (خمینی، ۱۳۷۰: ۲۱)؛ لذا آنچه در رفتار گروه‌های افراطی چون داعش بنام دین در برخورد با آثار و اموال تاریخی و فرهنگی مشاهده می‌شود، قرائتی سلیقه‌ای و غیرواقعی از دین مبین اسلام است؛ زیرا که دین اسلام همواره بر حفظ آثار گذشتگان که به‌نوعی یادآور و بیان‌کننده سنت‌ها و سرگذشت آنان می‌باشد تأکید دارد.

۱-۲. حمایت از آثار فرهنگی و تاریخی در اسناد بین‌المللی

اسناد مرتبط با حفاظت از اموال فرهنگی در دوران نخست انعقاد آنها، صرفاً به ارائه توصیه بسنده نموده و دولت‌ها را صرفاً از دیدگاه حقوق نرم متعهد می‌نمودند؛ اما با وقوع درگیری‌های بسیار و خرابی‌های ناشی از آن، رفته‌رفته جنبه توصیه‌ای و غیر الزام‌آور اسناد بین‌المللی رنگ‌باخته و موجب جرم‌انگاری اقدامات علیه اموال فرهنگی شد و متعاقب آن مجازاتی نیز برای مرتکبین در نظر گرفته شد و جنبه غیر الزام که بارزترین مشخصه آن داشتن ضمانت‌آور اسناد، حالت الزامی و حقوق سخت اجرای حقوقی و کیفری است، به خود گرفت (خسروی و سلطان قیس، ۱۳۹۶: ۱۷۱).

اگرچه اسناد بین‌المللی مختلفی همچون کد لایبر (۱۸۶۳)، اعلامیه بین‌المللی بروکسل (۱۸۷۴)، دستورالعمل لندن (۱۸۸۹)، کنوانسیون‌های لاهه (۱۸۹۹ و ۱۹۰۷)، کنوانسیون حمایت از تأسیسات فرهنگی (۱۹۳۵)، کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل‌های الحاقی و ... به لزوم حفاظت از اموال تاریخی و فرهنگی اشاره دارند و آن تکلیف دولت‌های عضو می‌دانند؛ اما مهم‌ترین ضمانت اجرا را می‌تواند در جرم‌انگاری صورت گرفته توسط اساسنامه رم دانست که بر مبنای آن دیوان کیفری بین‌المللی تأسیس یافت.

اساسنامه رم، در بند (۹) قسمت ب (۲) ماده (۸) و در بیان مصادیق جرائم جنگی در صلاحیت رسیدگی دیوان، بیان می‌کند: «حمله به اماکن مختص مذهب، آموزش، هنر، علم یا اهداف نیکوکارانه، بناهای تاریخی، بیمارستان‌ها و اماکنی که در آنها بیماران و مصدومان نگهداری می‌شوند، در صورتی که این اماکن اهداف نظامی نباشند» (شریعت باقری، محمدجواد، ۱۳۹۰: ۱۲)، جنایت جنگی محسوب خواهد شد. همچنین عده‌ای نویسندگان بر این باورند که تخریب آثار فرهنگی یک ملت به دلیل ایجاد آزار روانی می‌تواند از مصادیق جنایت علیه بشریت نیز محسوب گردد (جعفری، ۲۰۲۱: ۱۳۹۰). همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، اساسنامه رم نیز علی‌رغم شناسایی و جرم‌انگاری تخریب و حمله به اماکن تاریخی، استثنای ضرورت نظامی را فراموش نکرده و با در نظر داشتن شرط نظامی نبودن مکان مورد نظر، ماده مربوطه را تخصیص زده است. دیوان کیفری بین‌المللی با جرم‌انگاری تخریب اموال تاریخی و فرهنگی در اساسنامه رم، این دیوان صلاحیت پیگرد قضایی عاملان و آمران تخریب را به دست آورده و با توجه به صلاحیت تکمیلی دیوان، چنانچه دادگاه ملی نخواهد یا نتواند به جرم مذکور رسیدگی نماید، دیوان صلاحیت رسیدگی به آن را خواهد داشت. لذا سیاست کیفری در بعد بین‌المللی نیز مبتنی بر جرم‌انگاری و مجازات عاملان و آمران تخریب اموال فرهنگی و تاریخی است.

۲.۱.۲. ارکان جرم تخریب اموال تاریخی و فرهنگی

از آنجاکه شکل‌گیری هر جرم نیازمند سه رکن قانون، مادی و معنوی است؛ لذا در ادامه به بررسی ارکان جرم تخریب اموال تاریخی و فرهنگی می‌پردازیم. لازم به ذکر است در عنوان‌بندی‌ها «جرم تخریب آثار تاریخی و فرهنگی» صرفاً «جرم تخریب» عنوان می‌گردد.

۲-۱. رکن قانونی جرم تخریب

قانون مجازات اسلامی در ماده (۵۵۸) به جرم‌انگاری، تخریب اموال تاریخی و فرهنگی پرداخته

است. در این ماده مقرر می‌دارد «هرکس به تمام یا قسمتی از ابنیه، اماکن، محوطه‌ها و مجموعه‌های فرهنگی، تاریخی یا مذهبی که در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است یا تزیینات، ملحقات، تأسیسات، اشیاء و لوازم و خطوط و نقوش منصوب یا موجود در اماکن مذکور، که مستقلاً نیز واجد حیثیت فرهنگی، تاریخی یا مذهبی باشند، خرابی وارد آورد علاوه بر جبران خسارت وارده به حبس از یک الی ده سال محکوم می‌شود.

به وارد آوردن خرابی به اماکن مذهبی، تاریخی ثبت شده در فهرست آثار ملی ایران و یا به لوازم منصوب یا موجود در آنها، به شرط آنکه این لوازم مستقلاً نیز واجد حیثیت فرهنگی، تاریخی یا مذهبی باشند، پرداخته است. جرم انگاری در راستای حمایت از میراث فرهنگی، نشان‌دهنده حساسیت قانون‌گذار بر ارزش‌های ذاتی این آثار است. نکته دیگری که باید به آن توجه شود این است که چنانچه مرتکب جرم تخریب موضوع این ماده مالک آن نیز باشد مجرم محسوب شده و مستوجب مجازات می‌باشد؛ زیرا که فلسفه جرم انگاری در اینجا حمایت از آثار و اموال تاریخی، فرهنگی است نه حمایت از رابطه مالکیت و سیاق عبارت ماده (۵۶۹) قانون مجازات اسلامی مؤید این مطلب است. این ماده مقرر می‌دارد «در کلیه موارد این فصل در صورتی که ملک مورد تخریب، ملک شخصی بوده و مالک از ثبت آن به‌عنوان آثار ملی بی‌اطلاع باشد از مجازات‌های مقرر در مواد فوق معاف خواهد بود».

۲-۲. رکن مادی جرم تخریب

رکن مادی جرم تخریب فعل مثبت مادی است و ترک فعل نمی‌تواند رکن مادی آن را تشکیل دهد. یعنی باید مرتکب جرم به‌طور اثباتی عملی را انجام دهد که نتیجه آن ورود خرابی به اموال تاریخی، فرهنگی باشد. پس چنانچه ترک فعل از وی سر بزند حتی در شرایطی که می‌توانسته از ورود صدمه و خرابی جلوگیری کند و چنین کاری نکرده، نمی‌توان او را از باب تخریب مورد تعقیب قرار داد. در خراب کردن، عمل مرتکب باید در قالب فعل مادی مثبت باشد؛ بنابراین اگر کسی در نگهداری از این اشیاء دقت نکند و آفتاب یا باران موجب از بین رفتن آنها شود جرم تحقق نمی‌یابد. مقنن در این ماده لحنی ایجابی دارد و بیان داشته که «هرکس...خرابی وارد آورد» و با دقت در نحوه بیان قانون‌گذار، ترک فعل و یک حالت سلبی دیده نمی‌شود و نمی‌توان شخص را که در وضعیت انفعال بوده و هیچ حرکت و فعالیتی نداشته باشد را برای خراب کردن یک شیء قادر تصور نمود. چرا که خرابی معمولاً از طریق شکستن، خرد کردن، سوزاندن، پاره کردن و... تحقق می‌یابد و فعل بودن همه آنها بداهت دارد؛ لذا ایراد خرابی با ترک فعل و انجام ندادن هیچ کاری قابل جمع نبوده و ترک فعل نمی‌تواند رکن مادی جرم تخریب را تشکیل دهد.

خراب کردن لازم نیست منجر به از بین رفتن تمام اثر شود بلکه چنانچه مقداری از آن هم از بین برود عنصر مادی جرم محقق شده است هر چند تخریب در معنای واقعی خود صورت نگرفته باشد.

موضوع جرم تخریب ماده مورد بحث عبارت‌اند از:

الف) ابنیه، اماکن، محوطه‌ها و مجموعه‌های فرهنگی، تاریخی یا مذهبی که در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.

ب) تزئینات، ملحقات، تأسیسات، اشیاء و لوازم، خطوط و نقوش منصوب یا موجود در اماکن مذکور که مستقلاً نیز واجد حیثیت فرهنگی، تاریخی یا مذهبی باشد.

البته به نظر می‌رسد تخریب آثار تاریخی ثبت نشده در فهرست آثار ملی مشمول مقررات عمومی تخریب از ماده (۶۷۵) قانون مجازات اسلامی به بعد گردد. در خصوص قسمت دوم ماده مذکور نیز شرط است که اشیاء مزبور خود مستقلاً واجد حیثیت فرهنگی، تاریخی یا مذهبی باشند، ولی لازم نیست که در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده باشند. همچنین برای تحقق جرم تخریب اشیاء و اموال فرهنگی، تاریخی موضوع ماده (۵۵۸) قانون مجازات اسلامی، وسیله موضوعیت نداشته و قانون‌گذار ابزار و وسایل خاصی را مورد نظر قرار نداده است؛ بنابراین ممکن است که تخریب با هرگونه وسیله محقق شود و یک اثر ویران گردد.

موضوعی که در باب رکن مادی جرم مذکور قابل ذکر می‌باشد، این است که جرم تخریب، بزه‌ی مقید است و حتماً باید تخریبی اعم از کلی و زیاد یا جزئی و کم صورت پذیرد تا مرتکب قابل مجازات باشد؛ بنابراین چنانچه کسی با قصد تخریب یک مال فرهنگی عملی را به‌منظور خراب کردن آن انجام دهد، اما نقص و خرابی در آن ایجاد نشود قابل کیفر نیست، علیرغم اینکه قصد تخریب نیز داشته است.

۲-۳. رکن معنوی جرم تخریب

در جرم تخریب علاوه بر عمد و قصد در انجام فعل مجرمانه ارتكابی، احراز قصد ایراد ضرر خسارت به دیگری ضروری است. برای آنکه جرمی محقق شود، کافی نیست عمل پیش‌بینی شده به‌موجب قانون جزا در خارج واقع شود؛ بلکه علاوه بر آن لازم است عامل از روی اراده مرتکب عمل شده باشد. به عبارت دیگر برای تحقق جرم لازم است میان عملی که قانوناً قابل مجازات است و شخص عامل، رابطه روانی موجود باشد و آن رابطه اراده است. از نظر قانونی همین که خواستن در ارتکاب جرم و حصول نتیجه، مصداق پیدا کرد، «سوءنیت» تحقق یافته است. نظر برخی از حقوقدانان این است که عنصر معنوی جرم تخریب نمی‌تواند سوءنیت به معنای عام (قصد و

عمد) باشد، بلکه علاوه بر آن، سوءنیت خاص (ضرر) هم لازم است. در جرم تخریب سوءنیت عام در انجام عمل تخریب و ایراد لطمه مادی لازم است و سوءنیت خاص به یکی از صور قصد اضرار به غیر و یا قصد جلب منفعت تظاهر می‌کند (حسنی، ۱۳۸۹: ۱۸۱).

در تحقق جرم مورد بحث عمد مرتکب در فعل مجرمانه و قصد صدمه زدن و اضرار ضرورت دارد، گرچه عمدتاً قصد مذکور یا تعمد فرد در عمل به هم آمیخته است. لزوم قصد اضرار برای تحقق جرم مذکور از سوی بعضی دیگر از علمای حقوق نیز مورد اشاره و تأیید قرار گرفته است بدین نحو که قصد صدمه زدن به آثار فرهنگی سوءنیت خاص این جرم نیست اما از نظر مادی باید تخریبی صورت گرفته باشد.

۳. سیاست جنایی ایران پیرامون جرم تخریب

گستره موضوع و قلمرو مطالعاتی سیاست جنایی به عنوان تدابیری علیه پدیده مجرمانه وجود انواع آن را موجه می‌سازد. در اجرای یک استراتژی به منظور پاسخ به موقعیت‌های بزهکاری لازم است تدابیر و روش‌های مختلفی بدین منظور در یکدیگر ادغام شوند تا نهایتاً منظور غایی سیاست جنایی حاصل آید. تنوع اهداف و مقامات مسئول سیاست جنایی در یک جامعه نیز وجود انواع سیاست جنایی را توجیه می‌نماید. هر سیاست جنایی، جهت دستیابی به اهداف خود به ابزار کارآمدی احتیاج دارد که با توجه به ابزار مورد استفاده سیاست جنایی، می‌توانیم آن را به سیاست جنایی تقنینی، سیاست جنایی قضایی و سیاست جنایی مشارکتی تقسیم‌نمائیم. بر این مبنا سیاست‌گذاری ایران در قبال تخریب اموال فرهنگی و تاریخی نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۱. سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرم تخریب

سیاست‌گذاری جنایی با رویکرد تقنینی، در واقع دیدگاه‌ها و روش‌هایی است که مقنن جهت جرم‌انگاری و کنترل جرائم و تخلفات اتخاذ می‌نماید. اساس مطالعات در قلمرو سیاست تقنینی، بررسی و نقد و مهم‌ترین مرحله از سیکل و چرخه جنایی، یعنی مرحله ارزش‌گذاری و تقنین، مشتمل بر وضع و تدوین مقررات قانونی در خصوص تعیین جرائم و تخلفات و پاسخ‌های موجود و حدود اختیارات نهادهای کیفری و اجرایی است. سیاست تقنینی در واقع، بیانگر دیدگاه‌ها و روش‌های متخذه قانون‌گذار در کنترل جرائم و تخلفات است (ده نمکی و دیگران، ۱۳۹۶: ۹۰).

قانون در این مفهوم اعم از متون کیفری بور غیر کیفری است و شامل قانون اسامی، قوانین عادی، آیین‌نامه‌ها، بخشنامه، دستورالعمل‌ها و غیره می‌باشد. علی‌الأصول قوانین و مقرراتی که به مسائل کیفری و با ضمانت اجراهای کیفری پرداخته است، به طور مستقیم و سایر قوانین و مقررات

به‌طور غیرمستقیم از منابع سیاست جنایی به شمار می‌آید. پیرامون سیاست جنایی تقنینی در قبال جرم تخریب اموال تاریخی و فرهنگی بدو به قانون اساسی و سپس به قوانین عادی خواهیم پرداخت.

۳-۱-۱. سیاست جنایی تقنینی پیرامون تخریب در قانون اساسی

بند پنج اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین را فقط به عهده قوه قضاییه گذاشته است. حال آنکه در بینشی واقع‌گرایانه پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین امری نیست که بتوان فقط به عهده قوه قضاییه یک دولت واگذار نمود. هرچند سیاست‌گذاران کیفری این واقعیت را پذیرفته‌اند؛ اما لازم است تا فراهم آمدن شرایط لازم جهت بازنگری در قانون اساسی، بر اساس قوانین عادی امر پیشگیری از وقوع جرم از وظایف قوای سه‌گانه، نهادها و مسئولان دولتی قرار گیرد. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تنها اصلی که به آثار تاریخی - فرهنگی اختصاص دارد. راجع به انتقال این آثار نیز در اصل (۸۳) قانون اساسی بدین شرح مقرر گردیده است: «بناها و اموال دولتی که از نفایس ملی باشد، قابل انتقال به غیر نیست مگر با تصویب مجلس شورای اسلامی، آن‌هم در صورتی که از نفایس منحصر به فرد نباشد»؛ با توجه به اصل فوق آثار تاریخی و فرهنگی که از نفایس ملی می‌باشد، غیر قابل انتقال است مگر تحت شرایط خاصی، بدیهی است تخریب این آثار که به مقوله اعدام و معدوم کردن آنها می‌باشد قطعاً عمل مباحی از نظر تدوین‌کنندگان قانون اساسی نبوده است.

۳-۱-۲. سیاست جنایی تقنینی پیرامون تخریب در قوانین عادی

سیاست جنایی تقنینی ایران پیرامون تخریب آثار تاریخی و فرهنگی، همواره بر بعد کیفی و مجازات تمرکز داشته و نگاهی گذرا به پویش تاریخی تدوین مقررات جزایی در مقابله با جرم مذکور بیانگر این امر می‌باشد. تخریب آثار تاریخی و فرهنگی پس از قانون جزای عرفی برای اولین بار در ماده (۱۲۷) قانون مجازات عمومی مورد توجه مقنن قرار گرفت. این ماده تخریب آثار مذهبی را نیز جرم می‌دانست و برای مرتکب آن مجازات حبس از دو تا ده سال و مخارج مرمت را در نظر گرفته بود. ولی نه در قانون مجازات عمومی و نه در سایر قوانین تعریفی از آثار تاریخی به عمل نیامده بود.

در قانون حفظ آثار ملی مصوب (۱۳۰۹) این نقیصه رفع و در ماده یک در این رابطه بیان شد «کلیه آثار صنعتی ابنیه و اماکنی که تا اختتام دوره سلسله زندیه در مملکت ایران احداث شده اعم از منقول و غیرمنقول با رعایت ماده (۲۳) این قانون می‌توان جزء آثار ملی ایران محسوب داشت و در تحت حفاظت و نظارت دولت می‌باشد. قانون مذکور در ماده شش منهدم کردن و یا خرابی

وارد آوردن به آثار ملی را جرم و مستحق جزای نقدی از پنجاه تا هزار تومان دانست.

با تصویب این قانون ماده (۱۲۷) قانون مجازات عمومی به‌طور ضمنی نسخ و مجازات تخریب از حبس به جزای نقدی تبدیل شد، عدم تناسب میان جرم و مجازات تخریب آثار ملی باعث شد که قانون‌گذار در سال (۱۳۴۷) طی ماده (۱۲۷) مکرر قانون مجازات عمومی مجازات تخریب آثار ملی را تشدید نماید. این ماده بیان می‌داشت «هر کس به قصد اضرار یا جلب منفعت به تمام یا قسمتی از ابنیه یا تأسیسات یا تزئینات و ملحقات و یا اشیاء و لوازم اماکن تاریخی مذکور در قانون حمل آثار عتیقه مصوب (۱۳۰۹) که به ثبت آثار ملی رسیده است خرابی وارد آورد به حبس مجرد از دو تا ده سال محکوم می‌شود.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی قانون‌گذار قانون تعزیرات طی مواد (۳۶) و (۴۷) مواد (۱۲۷) و (۱۲۷) مکرر را به نحو خاصی تکرار کرد. ماده (۴۶) قانون تعزیرات مقرر می‌دارد: «هر کس بدون اذن مراجع ذیصلاح نسبت به ابنیه و خطوط و نقوش و آثار مذهبی و تاریخی ملی یا به اشیائی که برای نفع عموم یا تزئین اماکن مقدسه یا ملی نصب شده است، خرابی وارد آورد به حبس از یک تا ده سال و به پرداخت خسارات وارده محکوم خواهد شد».

بند (۱) ماده (۴۷) قانون تعزیرات نیز مقرر می‌دارد: «هر کس با قصد اضرار یا جلب منفعت به تمام یا قسمتی از ابنیه یا تأسیسات یا تزئینات و ملحقات و یا اشیاء و لوازم و اماکن تاریخی مذکور در قانون حفظ آثار ملی که به ثبت آثار ملی رسیده است خرابی وارد آورد علاوه بر پرداخت خسارات وارده به یک تا ده سال حبس محکوم می‌شود» بالاخره در سال (۱۳۷۵) قانون‌گذار در ماده (۵۵۸) قانون مجازات اسلامی ماده (۴۶) و بند (۱) ماده (۴۷) قانون تعزیرات را در هم ادغام نمود.

۲-۳. سیاست جنایی قضایی ایران پیرامون جرم تخریب

در زمینه سیاست جنایی قضایی پیرامون جرم تخریب آثار تاریخی و فرهنگی شاهد ناهمگونی آراء هستیم؛ زیرا پیام‌های قانون‌گذار در زمینه سیاست جنایی به صورت‌های متفاوت درک و پذیرفته می‌شوند. در این خصوص می‌توانیم امکانات ضعیف دیوان کشور را برای هماهنگ کردن طرز کار و عملکرد دادگاه‌ها از طریق تفسیر قواعد حقوقی ارزیابی نماییم. نسبی بودن سیاست‌های جنایی تقنینی در طی زمان را در مقابل نسبی بودن سیاست‌های جنایی قضایی در زمان و مکان قرار می‌دهیم» (حسینی نیک، ۱۳۹۲: ۵۸).

از آنجایی که سیاست جنایی تقنینی مقدم بر سیاست جنایی قضایی می‌باشد و قوه قضاییه، در واقع تداوم‌بخش رسالت سیاست جنایی تنظیمی از جانب مقنن می‌باشد که در این امر با رعایت

یک سیاست جنایی معین که ممکن است خاص خود آنها باشد، سهیم می‌شوند؛ بنابراین وجود یک سیاست جنایی تقنینی مطلوب و کارآمد می‌تواند مهم‌ترین نقش را در تحقق این رسالت مهم ایفاء نماید. در اینجا است که بحث تأثیرپذیری سیاست جنایی قضایی از سیاست جنایی تقنینی و ارتباط میان آن دو به میان می‌آید، بدین معنا که هرچه مقنن در تهیه و تدوین قوانین (سیاست جنایی تقنینی) دقت نموده و رعایت کلیه اصول راهبردی سیاست جنایی را بنماید به همان اندازه قوه قضاییه را در تداوم این وظیفه بهتر رهنمون خواهد گردید. آنچه در خصوص آراء صادره قابل مشاهده است، جدا از تلاش دادگاه برای تشخیص مجرم که در پرونده‌های مختلف محل مناقشه بوده، صدور رأی کیفری مطابق با مجازات تعیین شده در قانون بوده است؛ اما ارتکاب و یا تکرار جرم نشان داده که حتی تشدید مجازات هم نمی‌تواند مانع از ارتکاب آن گردد.

قانون‌گذار در پی احتراز از آسیب‌های حاصل از حبس و ساختار زندان، با تصویب قانون مجازات اسلامی مصوب (۱۳۹۲)، نهادهای کیفری نوینی را پیش‌بینی نموده و فصلی را به مجازات‌های جایگزین حبس اختصاص داده است، اما این تغییرات در عرصه سیاست جنایی تقنینی به تنهایی کافی نبوده و برای حصول نتیجه، سیاست جنایی قضایی نیز باید خود را با نگاه جدید قانون‌گذار هماهنگ نماید (خاکسار و غلامی، ۱۳۹۷: ۱۳۱).

با توجه اینکه تخریب آثار تاریخی و فرهنگی ممکن است به دلایل متعددی از جمله عدم فرهنگ سازی در خصوص اهمیت این آثار صورت بگیرد، به نظر می‌رسد مجازات‌های جایگزین حبس مانند کمک به حفظ و حراست از این آثار، کمک به مرمت و بازسازی ابنیه و... می‌تواند آثار اصلاحی و تربیتی بهتری داشته باشد.

۳-۳. سیاست جنایی مشارکتی در قبال جرم تخریب

سیاست جنایی مشارکتی که بیانگر نقش و جایگاه مردم و نهادهای اجتماعی و غیردولتی در فرایند کیفری است، به دو گونه کنشی (پیشگیرانه یا فعال) و واکنشی (پاسخگو یا منفعل) قابل تقسیم است. هدف اصلی سیاست جنایی مشارکتی کنشی یا اولیه، پیشگیری از ارتکاب جرم یا کاهش آن از طریق فرهنگ‌سازی در رفتارهای اجتماعی است که به آن پیشگیری اجتماعی نیز گفته می‌شود و بیانگر نقش مردم در کاهش ارتکاب جرم است. هدف سیاست جنایی مشارکتی واکنشی یا ثانویه، دخالت دادن مردم و نهادهای غیردولتی در فرایند کیفری، پس از وقوع جرم است. در این رویکرد، دیگر نهاد عدالت کیفری، تنها مرجع پاسخگویی و حل اختلاف نیست، بلکه از ظرفیت نهادهای مردمی و جامعه‌ی نیز در این زمینه استفاده می‌شود. با مشارکت مردم در فرایند کیفری، شاهد احترام به اراده مردم خواهیم بود که نتیجه آن افزایش اعتماد عمومی به دستگاه عدالت

کیفری و کاهش ارتکاب جرم است (شیعه علی و دیگران، ۱۳۹۷: ۲۸۷).

بر این اساس استفاده از قدرت رسانه‌های جمعی، انجمن‌ها و شهروندان در ایجاد توافق و هماهنگی درباره سیاست جنایی ضروری است. پی بردن به اهمیت این موضوع و توجه به آن در عمل، باید به شرکت دادن مردم در سیاست جنایی، با کلیه تغییراتی که این کار به دنبال می‌آورد بیانجامد. بدین لحاظ که از نظر عقیدتی طرفدار حضور و مداخله کمتر دولت هستیم، بلکه به خاطر واقع‌گرایی است، زیرا مشارکت عامه مردم در سیاست جنایی، به کارایی آن می‌افزاید. به علاوه، این واقع‌گرایی ما را در جهت مردمی کردن (دموکراتیزه) زندگی محلی نیز سوق می‌دهد.

از این رو بیان اهمیت حفظ آثار تاریخی و فرهنگی از طریق کتب درسی و در مدارس و همچنین از طریق رسانه‌های جمعی خصوصاً صداوسیما و با مشارکت سازمان میراث فرهنگی می‌تواند ضمن شناخت بهتر این آثار، در زمینه حفاظت از آنها مؤثر باشد. در این خصوص برگزاری همایش‌ها و کنفرانس‌های مختلف در مراکز آموزشی و دانشگاهی به منظور یافتن روش‌های نوین برای حفاظت از این ابنیه نیز بسیار کارآمد است. به علاوه استفاده از ظرفیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد که در زمینه آثار تاریخی و فرهنگی فعال هستند نیز می‌تواند در پیشگیری از تخریب این آثار مفید باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

میراث فرهنگی، شامل آثار باقی‌مانده از گذشتگان است که نشانگر حرکت انسان در طول تاریخ می‌باشد و با شناسایی آن زمینه شناخت هویت و خط حرکت فرهنگی او میسر می‌گردد؛ اما عوامل مختلفی آثار تاریخی و فرهنگی را تهدید می‌نماید که از جمله مهم‌ترین این عوامل، عوامل طبیعی نظیر سیل، زلزله، باد، باران و ... و عوامل انسانی نظیر کینه و دشمنی، دسیسه‌ها و توطئه‌های دشمنان داخلی و خارجی به منظور به غارت و چپاول بردن این آثار و بی‌هویت نمودن ملت‌ها و ... می‌باشد؛ لذا حفاظت از این ابنیه یک ضرورت و تکلیف برای دولت ایران محسوب می‌شود. در بررسی مبانی ضرورت حفاظت از این بناها می‌توان به مبانی فقهی (آیات و روایات) و همچنین اسناد بین‌المللی (کد لایبر (۱۸۶۳)، اعلامیه بین‌المللی بروکسل (۱۸۷۴)، دستورالعمل لندن (۱۸۸۹)، کنوانسیون‌های لاهه (۱۸۹۹ و ۱۹۰۷)، کنوانسیون حمایت از تأسیسات فرهنگی (۱۹۳۵)، کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل‌های الحاقی و اساسنامه رم) اشاره نمود. همچنین در بررسی ارکان جرم تخریب آثار تاریخی و فرهنگی باید گفت که رکن قانونی جرم شامل ماده (۵۵۸) قانون مجازات اسلامی است. همچنین رکن مادی جرم تخریب فعل مثبت مادی است و ترک فعل نمی‌تواند رکن مادی آن را تشکیل دهد؛ یعنی باید مرتکب جرم به‌طور اثباتی عملی را انجام

دهد که نتیجه آن ورود خرابی به اموال تاریخی، فرهنگی باشد. همچنین به نظر می‌رسد تخریب آثار تاریخی ثبت‌نشده در فهرست آثار ملی مشمول مقررات عمومی تخریب از ماده (۶۷۵) قانون مجازات اسلامی به بعد می‌گردد.

به‌علاوه جرم تخریب، بزهی مقید است و الزاماً باید تخریبی اعم از کلی و زیاد یا جزئی و کم صورت پذیرد تا مرتکب قابل مجازات باشد؛ بنابراین چنانچه کسی با قصد تخریب یک مال فرهنگی عملی را به‌منظور خراب کردن آن انجام دهد اما نقص و خرابی در آن ایجاد نشود قابل کیفر نیست علیرغم اینکه قصد تخریب نیز داشته است. در خصوص رکن معنوی نیز باید گفت که لزوم قصد اضرار برای تحقق جرم مذکور از سوی علمای حقوق نیز مورد اشاره و تأیید قرار گرفته است بدین نحو که قصد صدمه زدن به آثار فرهنگی سوءنیت خاص این جرم نیست؛ اما از نظر مادی باید تخریبی صورت گرفته باشد. سیاست جنایی ایران در مقابله با جرم تخریب را نیز می‌توان در سه حوزه سیاست جنایی تقنینی، سیاست جنایی قضایی و سیاست جنایی مشارکتی مورد مطالعه قرار داد که نتایج تحقیق در حوزه سیاست تقنینی بیانگر رویکرد مقنن در جرم‌انگاری و کیفردهی می‌باشد. همچنین سیاست جنایی قضایی ایران پیرامون جرم تخریب نشان‌دهنده ناهمگونی آراء در این زمینه است که با توجه به اینکه تخریب آثار تاریخی و فرهنگی ممکن است به دلایل متعددی از جمله عدم فرهنگ‌سازی در خصوص اهمیت این آثار صورت گیرد، به نظر می‌رسد مجازات‌های جایگزین حبس مانند کمک به حفظ و حراست از این آثار، کمک به مرمت و بازسازی ابنیه و... می‌تواند آثار اصلاحی و تربیتی بهتری داشته باشد. به‌علاوه سیاست جنایی مشارکتی در قبال جرم تخریب می‌تواند مشارکت عامه مردم در سیاست جنایی باشد. از این رو بیان اهمیت حفظ آثار تاریخی و فرهنگی از طریق کتب درسی و همچنین از طریق رسانه‌های جمعی خصوصاً صداوسیما و با مشارکت سازمان میراث فرهنگی می‌تواند ضمن شناخت بهتر این آثار، در زمینه حفاظت از آنها مؤثر باشد. در این خصوص برگزاری همایش‌ها و کنفرانس‌های مختلف در مراکز آموزشی و دانشگاهی به‌منظور یافتن روش‌های نوین برای حفاظت از این ابنیه نیز بسیار کارآمد است. به‌علاوه استفاده از ظرفیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد که در زمینه آثار تاریخی و فرهنگی فعال هستند نیز می‌تواند در پیشگیری از تخریب این آثار مفید باشد.

پیشنهادها

- ۱) لزوم پیش‌بینی مجازات‌های جایگزین حبس با رویکرد اصلاحی و مرتبط با حفاظت از آثار تاریخی و فرهنگی در احکام قضایی
- ۲) لزوم توجه بیشتر به سیاست‌های پیشگیرانه اجتماعی

۳) پررنگ نمودن نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در زمینه حفاظت و فرهنگ‌سازی در این زمینه با نظارت سازمان میراث فرهنگی بر عملکرد آنها

سپاسگزاری

نگارندگان از داوران فصلنامه علمی کارآگاه به جهت ارتقاء کیفیت مقاله سپاسگزاری می‌کنند.

منابع

- حسین زاده، حمید (۱۳۹۳). **بررسی نقش میراث فرهنگی در توسعه گردشگری**. همایش ملی رویکرد عملی به پیاده‌سازی مفاهیم علمی. مباحث تئوری و پژوهش‌های کاربردی علوم فنی. تهران.
- نصرالهی، عبدالله؛ سالکی، سحر؛ شادپور، اکبر (۱۳۹۲). **شکل‌گیری اندیشه مفهوم میراث جهانی (میراث مشترک فرهنگی و طبیعی)**. اولین همایش ملی معماری، مرمت، شهرسازی و محیط‌زیست پایدار. همدان.
- توحیدی، فائق (۱۳۹۰). **آشنایی با میراث فرهنگی**. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور. معاونت معرفی و آموزش.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۸۹). **لغت‌نامه**. ج ۱۲. چاپ نهم. تهران: گلشن.
- گلدوزیان، ایرج (۱۳۹۲). **حقوق جزای اختصاصی**. چاپ یازدهم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- میر محمدصادقی، حسین (۱۳۹۲). **حقوق کیفری اختصاصی (جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی)**. چاپ سی‌ام. تهران: نشر میزان.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۹۰). **ترمیم‌ولوژی حقوق**. چاپ سیزدهم. تهران: نشر گنج دانش.
- حبیب زاده، محمدجعفر (۱۳۹۳). **حقوق جزای اختصاصی**. چاپ نهم. تهران: انتشارات سمت.
- ری شهری، محمد (۱۳۸۷). **فرهنگ مسجد**. قم: دارالحدیث.
- سازمان اوقاف و امور خیریه و بانک توسعه اسلامی (۱۳۸۷). **مجموعه مقالات وقف و تمدن اسلامی**. ج ۳. تهران: اسوه.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۷۰). **صحیفه نور**. تدوین سازمان مدارک انقلاب اسلامی. ج ۲۱. تهران: ارشاد.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۶ ق). **انوار الفقاهه (کتاب التجاره)**. قم: مدرسه الامام علی بن ابیطالب.
- السمهودی، علی بن عبدالله (۱۳۷۶). **خالصه، وفاء الوفاء باخبار دار المصطفی**. ترجمه سید کمال حاج سید جواد. تهران: مشعر.
- ابن‌العربی، محی‌الدین (۲۰۰۱). **محاضرة الابرار ومسامره الاخيار**. ج ۲. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- عزیزی، حسین (۱۳۹۶). **مبانی فقهی لزوم صیانت از آثار تاریخی**. پژوهش‌های تاریخی. (۲)۹: ۲۰۰-۱۸۱. قابل‌بازایی از:
- https://jhr.ui.ac.ir/article_21702.html
- خسروی، حسن؛ سلطان‌قیس، فرید (۱۳۹۶). **حمایت از اموال فرهنگی و تاریخی در حقوق بین‌الملل با نگاهی بر اقدام دیوان بین‌المللی کیفری در قضیه کشور مالی**. مطالعات میان فرهنگی. ۱۲(۳۳): ۱۹۰-۱۶۵. قابل‌بازایی از:
- http://icsq.journals.iau.ir/article_540361.html
- جعفری، فریدون (۱۳۹۰). **حمایت از اموال فرهنگی و تاریخی**. همدان: دانشگاه بوعلی.

- شریعت باقری، محمدجواد (۱۳۹۰). **اسناد دیوان بین‌المللی کیفری**. چاپ دوم. تهران: انتشارات جنگل.

- شیرى، عباس (۱۳۹۷). **سیاست‌گذاری جنایی درباره حقوق بزه دیدگان**. سیاست‌گذاری عمومی. ۴(۱): ۱۷۵-۱۶۱. قابل‌بازبایی از:

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=467614>

- غلامی، حسین (۱۳۹۰). **درآمدی بر آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری جنایی، در قبال پیشگیری از تکرار بزهکاری و بزه دیدگی در ایران**. آموزه‌های حقوق کیفری. ۸(۱): ۱۸-۳. قابل‌بازبایی از:

https://cld.razavi.ac.ir/article_841.html

- نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۹۶). **سیاست جنایی**. مندرج در: دانشنامه علوم جنایی. به‌کو شش دکتر امیرحسین نیازپور. چاپ اول. تهران: نشر میزان.

- اشتریان: کیومرث (۱۳۹۶). **سیاست‌گذاری عمومی ایران**. چاپ دوم. تهران: نشر میزان.

- دهنمکی، منصور؛ بابایی‌خانه‌سر، عباس؛ گلدوزیان، ایرج (۱۳۹۶). **سیاست جنایی تقنینی جمهوری اسلامی ایران در قبال جرائم مطبوعاتی (ستتی و الکترونیکی)**. تحقیقات حقوقی آزاد. ۱۰(۳۵): ۸۹-۱۲۸. قابل‌بازبایی از:

http://alr.iauctb.ac.ir/article_533497.html

- خاکسار، داوود؛ غلامی، حسین (۱۳۹۶). **سیاست جنایی قضایی ایران در رابطه با مجازات‌های جایگزین حبس**. پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی. ۶(۱۱): ۱۵۹-۱۳۱. قابل‌بازبایی از:

https://jclc.sdil.ac.ir/article_66827.html

- حسینی نیک، سید حسین (۱۳۹۲). **بحران در سیاست جنایی ایران**. چاپ ششم. تهران: انتشارات جنگل.

- شیعه‌علی، علی؛ زارع، وحید؛ زارع، مجتبی (۱۳۹۴). **جایگاه سیاست جنایی مشارکتی واکنشی در مرحله تعقیب کیفری در حقوق ایران**. مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی. ۲(۵-۴): ۳۱۰-۲۸۷. قابل‌بازبایی از:

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=289723>

- مقدسی جهرمی، زینب (۱۳۹۶). **اهمیت و چگونگی حفاظت و نگهداری از آثار باستانی و ابنیه تاریخی**. کنفرانس پژوهش‌های معماری و شهرسازی اسلامی و تاریخی ایران. شیراز. قابل‌بازبایی از:

<https://civilica.com/doc/652858>

- Brooks, Julia (2015). **Attacks on Cultural Heritage in Armed Conflict**, Harvard: Humanitarian Initiative's Humanitarian Academy at Harvard, Available at: <http://www.atha.se/blog/ihl-briefing-2>